

УДК 811.16.09

Олександр Янішевський
Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «КПІ»

ПОЛІСУБ'ЄКТНІСТЬ СУЧАСНИХ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН ЯК СВДЧЕННЯ НЕПЕРЕРВНОСТІ БІНАРНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТОПОСУ

У статті аналізується полісуб'єктність сучасних польових досліджень українсько-польських відносин на прикладі одного з тематичних видань видавництва «Темпора». Пропонується формула вирахування індексу українсько-польськості конкретної етногрупади. Розкривається генеалогічний аспект авторського тексту.

Ключові слова: бінарність, індекс, парадигма, полісуб'єктність, симультанність, топос, трикутники, узус, українсько-польськість.

The article analyzes the polysubjectivity of the modern field researches of the ukrainian-polish relations on the example of one of the thematic publications of the publishing house «Tempora». It is proposed the formula of the computation of the index of the ukrainian-polishness of the ethnic society. It is disclosed the genealogical aspect of the author's text.

Keywords: binarity, index, paradigm, polysubjectivity, simultaneity, topos, triangles, usage, ukrainian-polishness.

W artykule analizuje się polisubiektność współczesnych badań polowych stosunków ukraińsko-polskich na przykładzie jednego z wydań tematycznych wydawnictwa «Tempora». Proponuje się formuła wyliczenia indeksu ukraińsko-polskości konkretnej etnospołeczności. Uwidacznia się aspekt genologiczny tekstu autorskiego.

Słowa kluczowe: binarność, indeks, paradygmat, polisubiektność, symultaniczność, topos, trójkąty, uzus, ukraińsko-polskość.

Інтерпретації українсько-польських відносин в літературі можуть лежати в різних площинах, які у той чи інший спосіб їх характеризують. Хронотоп цих інтерпретацій залежить від готовності до їхньої рецепції з боку суспільних страт двох держав, від характеру, можна сказати, взаємногностичних запитів спільнот, від градієнта бажань людей удосконалюватися через достоїнності один одного.

Польові дослідження передмайданних українсько-польських відносин, проведени Лесем Белеєм та Лукашем Сатурчаком (відповідно українцем та поляком) мали на меті створення своєрідної нараційної графіки як інструмента зображення останніх. Виходячи із загальновідомого факту, що сусідство двох народів (як і двох людей) часто-густо лежить в дискурсі «заклятих друзів», тобто історія їхніх відносин характеризується і світлими, і темними тіннями, автори «Асиметричної симетрії» подали «не офіційні політичні декларації, дипломатичні реверанси чи інтелектуальні дискурси, а звичайні погляди простих поляків та українців» [1].

Причому йдеться не про культуру як таку в обопільних відносинах, що, за висловом Миколи Рябчука, є «доволі складною абстракцією» [3, с. 281] і не про діалог культур, що, знову ж таки за його висловом, є «абстракцією в квадраті,

чимось, що важко собі уявити, “помацати”, зате легко перетворити на тривіальний штамп без реального змісту, такий собі симулякр, що імітує щось політично коректне й академічно зискове (“дисертабельне” і “грантодайне”)) [3, с. 281]. Йдеться про таке ментальне взаємосприйняття, коли в непрямому діалозі обидві сторони залишаються на своїх вихідних позиціях; такими, якими вони є — себто приймають непопулярне рішення про брак порозуміння. Адже, як стверджує Гжегож Греля, лише ті ідентичності, котрі виставили мур перед ідеями плюралізму та неоднаковості, зберегли виразний індивідуальний характер у глобальному контексті, залишилися острівцями інакшості в морі зоднаковіння [4].

Для створення українсько-польського польового континууму в його імпліцитній індивідуальності автори вдалися до геометричної композиції своїх нарисів, топіка кожного з яких ґрунтується на рівновіддаленості від «початку координат»: прикордонного переходу Медика–Шегині. Чому саме Медика–Шегині, а не, наприклад, Дорогуск–Ягодин чи Корчова–Краковець? Справа в тому, «що це єдиний піший перехід із Польщею, тому навіть ті, хто не має машин, можуть спробувати заробити на цигарках» [1, с. 5]. Тобто в цій географічній точці, яка однаково належить Україні і Польщі (а значить вона дуальна), лежить сам архетип життя українців і поляків, оскільки можливість пішого перетину кордону в обидва боки є символом близькості до землі (ноги торкаються її безпосередньо). А цигарки несуть в собі оксюморонний пафос життя: з одного боку, куріння вбиває, з іншого — завдяки цигаркам заробляються засоби для існування місцевих жителів з української сторони й отримується економічна вигода жителями з польської.

Авторами було обрано по десять точок обабіч українсько-польського кордону:

Шегині–Медика;

Волинь–Підкарпаття;

Кременець–Новиця;

Львів–Краків;

Житомирщина–Нижня Сілезія;

Київ–Варшава;

Черкаси–Лодзь;

Чернігів–Щецин;

Одеса–Гданськ;

Свердловськ–Свіноуйсьце.

Польщею їздив польський журналіст Лукаш Сатурчак і «намагався дізнатися, що думають про українців поляки» [1, с. V]. Україною їздив український журналіст Лесь Белей, «і вивідував ставлення українців до Польщі» [1, с. V]. Але у крайніх намічених населених пунктах журналісти помінялися: у Свердловськ (Луганська область) поїхав поляк, а у Свіноуйсьце (Західнопоморське воєводство) поїхав українець. За задумом, такий мандрівний ендшпіль покликаний підсилити асиметричність кожного конкретного егосприйняття відносин двох спільнот на терені у понад 2200 км і з кількістю потенційних дійових осіб більше 86 мільйонів. Таким чином, різко кристалізується симультанність дослідження, його полісуб’єктність виявляє свою неоднорідність, а значить закладається певна діалектика майбутнього розвитку українсько-польського суспільства.

Якщо поглянути на мапу подорожей авторів, то можна помітити, що усі населені пункти, які вони відвідували, лежать попарно на умовних відрізках, проведених між ними. І якщо краї кожного з цих відрізків з'єднати з кінцевими точками відвідувань місць проживання українських та польських спільнот, то можна помітити, що утворюються, хай і не зовсім правильні, проте трикутники. Продовжуючи геометричну екстраполяцію, можна зробити висновок, що чим коротша основа трикутника і, відповідно, довші його бічні сторони, тим більша ментальна відірваність однієї спільноти від іншої. І у випадку направленості вершини трикутника на Схід України польськість етнічних громад просто-таки експонентою мчить до абсолютного нуля: «<У Свердловську, де мешкає близько трьох відсотків поляків> промина<ю> юрбу дівчаток із втупленими в <мене> очима, які, певно, подумали, що <я з товаришем> якась делегація здалеку й хочемо послухати віршики, але я не можу позбутися враження, що ймовірніше, ніж Тараса Шевченка, почув би тут Пусть всегда будет солнце» [1, с. 261]. У випадку ж направленості вершини трикутника на Захід Польщі українськість етнічних громад також експоненціально несеється максимально близько до нуля, проте нулем ніколи не стане: «<За словами греко-католицького пароха в Щецині> у Щецині <знаходиться> найбільш віддалена від кордону громада українців» [1, с. 273]; «<У Свіноуйсьці у місцевому краєзнавчому музеї одна з доглядачок> сказала, що Україна асоціюється у неї з “Вогнем і мечем”. <...> українець Богун, який хотів здобути польську шляхтянку» [1, с. 276].

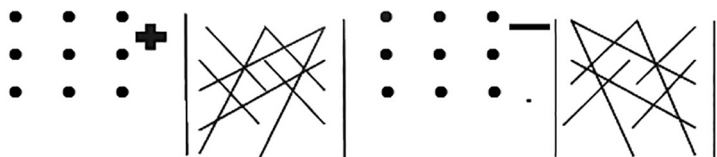
Впроваджуючи й далі математичні методи у визначення індексу українсько-польськості названих авторами міст, можна вершини цих умовних трикутників позначити якимись дійсними числами залежно від градусу «національної температури» розглядуваної етногромади. І коли це зробити з усіма геометричними фігурами, то перед очима постануть певні числові таблиці, себто матриці порядку не вище третього. Як відомо, визначники матриць другого порядку обчислюються за дуже простою формулою:

$$\begin{vmatrix} a & b \\ c & d \end{vmatrix} = ad - bc.$$

Визначники третього порядку вираховуються трохи складніше, проте не багато:

$$\Delta = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 \end{vmatrix} = a_1 \begin{vmatrix} b_2 & c_2 \\ b_3 & c_3 \end{vmatrix} - b_1 \begin{vmatrix} a_2 & c_2 \\ a_3 & c_3 \end{vmatrix} + c_1 \begin{vmatrix} a_2 & b_2 \\ a_3 & b_3 \end{vmatrix}.$$

Або ж за правилом Саррюса (правилом трикутників):

Правило Саррюса дуже нагадує умовні трикутники, які нами було проведено на подорожній мапі.

Отримані числа залежно від свого абсолютного значення і знаку й будуть усередненим індексом українсько-польськості.

«Асиметрична симетрія» становить собою за формою підбір подорожніх спостережень з визначених авторами місць. За жанром самі журналісти визначають їх як репортаж. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що маємо справу з напівхудожньо-монологічним репортажем. Для художнього репортажу характерна активна імплементація літературних прийомів взагалі й конкретного інструментарію зокрема. Він може мати багатий асоціативний ряд, яскраву публіцистичність, подекуди метафоричність [2, с. 10]. В розглядуваних нарисах усі ці ознаки знижено, так би мовити, наполовину, понад те — у монологах-відповідях суб'єктів інтерв'ю зрідка, проте якось нав'язливо зустрічаються і несловникові вирази на межі фолу, які подаються без скорочень, що можна розцінити як потуги Л. Белея і Л. Сатурчака вкрасити елементи бурлеску у тканину конкретного матеріалу [1, с. 223, 267]. Однак такий бурлеск не можна назвати вдалим. Скоріше це є явищем інтертекстуальності з певними зразками постмодерністської прози, яка до того ж створюється в натуралістичній парадигмі «Коханця леді Чаттерлей» Девіда Лоуренса.

Художній репортаж може мати обсяг до десяти тисяч знаків і навіть більше, що значно перевищує унормований розмір звичайного репортажу (≈ 5000 зн.). Також він часто-густо неможливий без діалогу, ба навіть полілогу. В «Асиметричній симетрії» і діалоги, і полілоги присутні, проте репліки контрагентів журналістів більшою мірою бувають занадто розлогими і ретардаційними, що фактично перетворює їх на монологи. До того ж репліки самих авторів, трапляється, не позначаються на письмі згідно граматичного узусу [1, с. 175, 176, 251, 252], що додатково підсилює ефект монологізації репортажів.

Калейдоскопічна зміна особистих вражень подорожувальників від пункту до пункту додає сюжетам нарисів динамічності, максимально конкретизує авторське «Я». Уся поліфонічність думок суб'єктів інтерв'ю так чи інакше подається через особистісне сприйняття журналістами. А оскільки в їхній нараційній стратегії виразно відчуваються ремінісценції із Сергієм Жаданом та Юрієм Андруховичем (наприклад, [1, с. 257–270]), то колоритність їхніх літературних репортажів полягає у такій собі хуліганісто-розбитній авторській манері, завдяки якій вони вважають, що знаходять найкоротший шлях до свідомості читача, бо передають свої враження про подію в момент її здійснення (тобто швидко!), а передавати треба якомога посполітішою мовою. (Зрештою, популярність і Жадана, і Андруховича може цим і обумовлена?)

Вільність авторської репортажної манери у поєднанні із поліфонічністю думок персонажів подорожніх нарисів формує дуже специфічну полісуб'єктність польових досліджень Леся Белея та Лукаша Сатурчака, яка полягає в тому, що, незважаючи на свою неоднорідність, заперечностей, ригоризму, внутрішніх антагонізмів в їхньому дискурсі не спостерігається. Понад те, у відповідях дійових осіб й аналітичних підсумках авторів відчувається певна погоджуваність із заочним

партнером по дискусії, усвідомлення себе елементом пари чогось Нечужого. Тобто можна стверджувати, що польові дослідження українсько-польськості теренів від Свіноуйсця до, на жаль, тимчасово окупованого Свердловська треба продовжувати в парадигмі неперервної бінарності національного топосу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Асиметрична симетрія: польові дослідження українсько-польських відносин = Symetria asymetryczna: badania terenowe stosunków polsko-ukraińskich / Лесь Белей, Лукаш Сатурчак. — Київ : Темпора, 2014. — С. I–VI, 1–280 (1-ша пар.) ; S. I–VI, 1–264 (2-ga par.). — Текст парал. укр., пол.
2. Мальцева К. С. Опозиція своє/чуже як культурна універсалія / К. С. Мальцева // Наук. зап. НАУКМА / за ред. О. Погорілий [та ін.]. — 2002. — Т. 20–21 : Теорія та історія культури. — С. 6–10.
3. Рябчук М. (Не)можливість діалогу / Микола Рябчук // Всесвіт. — 2014. — № 1–2. — С. 281–287.
4. Grela G. Nieporozumienie jako warunek istnienia pluralizmu kultur / Grzegorz Grela // Dialog kultur. O granicach pluralizmu / pod red. Pawła Bytniewskiego i Jadwigi Mizinskiej. — Lublin : UMCS, 1998. — S. 100. — Навед. за: Рябчук М. (Не)можливість діалогу / Микола Рябчук // Всесвіт. — 2014. — № 1–2. — С. 283.